

В іншій категорії справ – про визначення місця проживання дитини – суд на обґрунтування рішення зазначає: «Поведінка батьків, їх авторитет відіграє суттєву роль у вихованні дитини, адже дитина не має самостійного досвіду соціальної поведінки, а тому успадковує досвід і поведінку авторитетних для неї батьків.» (постанова ВС КЦС від 06.06.2019 у справі №495/2106/17, провадження №61-592св19).

Як може вплинути на розвиток і поведінку дитини той з батьків, хто не тільки не виконує свої батьківські обов'язки, крім утримання, а й свої права щодо спілкування з дитиною?

Умовно кажучи, якщо доведеться застосовувати до батька, який із батьківських обов'язків виконує лише обов'язок з утримання, сплачуючи аліменти, все інше вважаючи своїми правами нехтуючи ними, бо суд не вбачає підстав для позбавлення батьківських прав, то, наприклад, притягти (залучити) такого батька до відшкодування шкоди за ст. 1183 ЦК України немає підстав.

На нашу думку, залежно від конкретних обставин суд під час розгляду справи може прийняти рішення про позбавлення батьківських прав не лише виходячи з усіх підстав – нездійснення особистих немайнових і майнових прав та невиконання обов'язків батьків, наявність чоловіка/дружини другого з батьків, який надає згоду на усиновлення дитини, тощо а й зважаючи на певні підстави – нездійснення особистих немайнових і майнових прав без поважних причин.

*Ус М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕМОЖЛИВОСТІ НАДАННЯ ВИСНОВКУ ОРГАНОМ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ, ДЕ ЙОГО УЧАСТЬ Є ОBOB'ЯЗКОВОЮ

В умовах повномасштабного вторгнення в судовій практиці постали такі проблемні питання: 1) чи допускає ст. 19 СК виключення щодо неотримання письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді

справ, де участь цього органу є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, на непідконтрольній території тощо; 2) чи може бути на час воєнного стану надано під час розгляду справи фаховий висновок відповідного органу іншої держави з огляду на те, що національні органи опіки та піклування не мають можливості дослідити умови проживання дитини поза межами країни, а, отже, й надати власні висновки.

При аналізі поставлених питань насамперед слід звернути увагу на такі законодавчі положення.

Згідно із ч. 5 ст. 19 СК орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. В ч. 4 ст. 19 СК зазначаються категорії справ, у яких участь органу опіки та піклування є обов'язковою при розгляді судом спорів, що впливають із сімейних відносин. До них, зокрема, належать спори щодо: а) участі одного з батьків у вихованні дитини (ст. 159 СК); б) визначення місця проживання дитини (ст. 161 СК).

З вищенаведеного слідує, що при розгляді судами спорів, що впливають із сімейних відносин, орган опіки та піклування: а) безпосередньо бере участь у судових засіданнях; б) надає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору (який базується на обстеженні умов проживання та/або інших документах, які стосуються справи).

Згідно із п. 74 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866) під час розгляду судом спорів між батьками щодо виховання дитини орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок про способи участі одного з батьків у вихованні дитини, місце та час їх спілкування, складений на підставі відомостей, одержаних службою у справах дітей в результаті проведення бесіди з батьками, дитиною, родичами, які беруть участь у її вихованні, обстеження умов проживання дитини, батьків, а також на підставі інших документів, які стосуються відповідної справи.

Наведені вище законодавчі положення знайшли своє відображення у процесуальному законодавстві, з якого слідує, що органи опіки та піклування займають самостійне процесуальне становище, беручи участь у судовій справі (ч. 6 ст. 56 ЦПК).

Положення ч. 6 ст. 57 ЦПК дають підстави для висновку, що ці суб'єкти мають юридичний інтерес, оскільки вони наділені правом ви-

словити свою думку щодо вирішення справи по суті, що суттєво відрізняє їх від спеціаліста та експерта в судовому процесі. Така юридична заінтересованість пов'язана з компетенцією відповідних органів і не носить цивільно-правового характеру, однак зберігає юридичний характер, бо впливає з компетенції вказаних органів [1; с. 12].

Між тим, правовий статус висновків вказаних органів у чинному законодавстві залишається невизначеним, що призводить до дискусійності питання про їх значення для суду.

У ч. 2 ст. 57 ЦПК висновки владних органів не передбачені в якості засобу доказування. Такий висновок не має для суду наперед встановленого значення, суд не пов'язаний доводами, викладеними у ньому. Суд може не погодитися з висновком органу опіки і піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини (ч. 6 ст. 19 СК). Однак, у будь-якому разі суд повинен визначити мотиви, з яких він вважає встановленою наявність або відсутність фактів, викладених у висновку органу державної влади чи місцевого самоврядування, бере до уваги або відхиляє його.

Органи державної влади та місцевого самоврядування надають свої висновки не з метою роз'яснення, відповідно їх висновки не носять консультативного характеру. Такі висновки мають на меті захист законних прав та інтересів особи. Особливою метою участі у судовому процесі суб'єктів, передбачених ст. 56 ЦПК, є захист «чужого» інтересу від свого імені. Тобто, висновок органу опіки і піклування повинен містити не тільки фактичні обставини, встановлені під час дослідження тих чи інших питань, що стосуються дитини, але і висновки з приводу цих фактів (доказів), а також позицію щодо того, як повинна бути вирішена справа, виходячи з її обставин, з урахуванням завдань із захисту прав та інтересів дітей [1; с. 14].

Отже, висновок владних органів містить дві складові: 1) відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що мають значення для правильного розгляду та вирішення справи; 2) рекомендацію конкретного органу про те, як необхідно з точки зору державного інтересу (захист прав та інтересів дітей) вирішити справу, тобто висновок про факти та право [1; с. 14].

Ненадання висновку органом опіки та піклування, який залучений до участі у справі, може відбутися як із суб'єктивних, так і з об'єктивних причин. До останніх якраз і можна віднести перебування дитини за межами країни, на непідконтрольній території тощо.

Згідно положень ст. ст. 251–252 ЦПК вказане не може слугувати підставою зупинення провадження у справі.

Безумовно, у випадку неможливості надати висновок, який ґрунтується на обстеженні умов, орган опіки і піклування з метою захисту інтересів дитини має використати всі можливі варіанти одержання інформації і оцінки обставин, що склалися, і за можливістю надати висновок з посиланням на бесіди із родичами, знайомими, або з посиланням на інші документи та із вказівкою на те, що обстежити безпосередньо умови проживання неможливо.

Однак винесення рішення у справі не може ставитися у залежність від наявності чи відсутності відповідного висновку. Адже згідно із ч. 1 ст. 2 ЦПК завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб. Органи державної влади і місцевого самоврядування, надаючи висновок, діють паралельно із судом – захищають права та інтереси дитини і тим самим (в ідеальному варіанті) допомагають суду здійснювати захист відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК.

Однак, не вчинення таких захисних дій з боку владного органу у вигляді неподання висновку не може слугувати підставою для відмови або для зволікання у захисті з боку суду. Адже здійснення правосуддя, захист прав та інтересів дітей не може ставитися у залежність від можливості здійснення владними органами своїх повноважень.

Тому у випадку ненадання висновку органом опіки та піклування, залученим до участі у справі, суд може надати додатковий строк відповідному органу, відклавши розгляд справи. Однак відмовити у винесенні рішення у справі чи зупинити провадження у справі через відсутність такого висновку суд не може.

Також із чинного законодавства не слідуює, що висновок органу опіки та піклування може бути єдиним допустимим доказом за ч. 2 ст. 78 ЦПК, коли обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Тобто в окресленому випадку не застосовується правило про те, що додаткові докази можуть лише доповнювати та конкретизувати, а не підміняти ті докази, які відповідно до законодавства визначені як необхідні докази певних обставин.

Враховуючи зазначене, у разі відсутності висновку суд має приймати рішення, виходячи із інших допустимих та належних доказів, які містяться у матеріалах справи.

Що стосується фахових висновків відповідних органів іноземних держав, то вони не є висновком органу опіки і піклування в розумінні ч. 5 ст. 19 СК та ч. 6 ст. 56 ЦПК.

Тим не менш такий фаховий висновок може являти собою окремих письмовий належний та допустимий доказ. Тобто за своєю юридичною природою такий висновок може розцінюватися лише як засіб доказування, адже може містити відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що мають значення для правильного розгляду та вирішення справи. І такий доказ має оцінюватися судом за правилами ст. 89 ЦПК за своїм внутрішнім переконанням як окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами.

Література:

1. Кіреєва Н. О., Скорич О. О. Співвідношення висновків, що надаються експертом, спеціалістом, органами державної влади та місцевого самоврядування у цивільному процесі України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 37 (2). С. 10–15.

*Харитонова Олена Іванівна,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
зав. кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-9681-9605>*

*Харитонов Євген Олегович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
зав. кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0001-5521-0839>*

ЕКСТРАКЦІЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ НА МАЙНО В УМОВАХ ВІЙНИ

Десятий рік наша держава живе в умовах неоголошеної війни, більше двох років – в умовах воєнного стану.